

Да ли је владика Раде могао писати историју Црне Горе на француском језику?

Љуба Ненадовић нам саопштава у својим „Писмима из Италије” (Српска књижевна задруга, Београд, 1907, стр. 16, 17) да је Владика зими 1851 г. писао на францускоме језику историју Црне Горе: „Владика слабо што чита и пише”, тако прича Ненадовић, „болест његова смета му радити. Ја му читам новине, пишем писма и друго што му затреба. Каже ми, да се зимус занимао описивањем Црне Горе и њене историје, на француском језику. У томе помагао му неки овдашњи адвокат, Ђузепа Каза. Он сваки дан долази, те с владиком по један сат ради. Владика му обично диктира, а он, француски, пише. То је дело већ готово. Сад га само прегледају. Владика ће да га пошље неком француском писатељу, по имену Беланжеу, с којим се негде познао и о Црној Гори причао му. Беланже био је усхићен његовим причањем, и молио је владикау, да му тако напише, како му је причао о Црној Гори. Ово је дело, као што ми рече, удешено за странце, који нас не познају”.

Павле Поповић је трагао за Владичином „Историјом” о Црној Гори, писао је Ненадовићу да му нешто поближе о том саопшти, задуживао је наше студенте у Паризу да би се распитали по француским библиотекама и код познатих француских научника за ово Владичино дјело, сам је доцније тражио Беланжеова дјела у париској Народној библиотеци, и кад је пронашао двадесет и пет писаца који су се звали „Беланже” и који су се 1851 г. бавили пером, ни онда није дигао руке с Владичине „Историје” о Црној Гори, него је и даље оставио питање отворено (Српски књижевни гласник, 1901, књ. IV стр. 317-320, и Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд, 1936, књ. XVI, св. I, стр. 182—183).

Душан Вуксан нашао је у Цетињском архиву концепт једног писмо према коме „није тачно, што тврди Ненадовић, да је Владика писао то дјело за Беланжеа, већ обратно, он је хтио овим да оповргне неке лажи које је Беланже писао о Црној Гори” (Споменица, Цетиње, 1926, стр. 174). Десет година доцније Вуксан је наишао у париским новинама »L'Echo français« од 16 септембра 1845 на фељтон »Excursion dans le Monténéro« који је написао Станислав Беланже (Stanislas Bellanger) и покушао је да докаже „да се Владика није ’занимао описивањем Црне Горе и њене историје’, већ да је написао

обичан, полемички, новинарски чланак, као одговор на поменути Беланжеов чланак у »L'Echo français« и да у „томе чланку није била „историја Црне Горе“, већ је, по свој прилици, у њем описан карактер Црногораца...” (Записи, Цетиње, 1936, књ. XV, стр. 201).

У Државном архиву у Задру наишли смо на један важан докуменат из кога се јасно види да се Владика још 1836 г. „занимао описивањем Црне Горе”.

Аустријски заповиједник тврђаве у Котору пуковник Теодор Карачај јавља 8 фебруара 1836 г. далматинском гувернеру Венцелу Петеру фон Либиенбергу да му је стриц Владике Црне Горе донио с Цетиња у Котор више забиљежака о Црној Гори које је Владика лично написао. Пошто је Карачај тада спремао за штампу једно „приватно дјело” на „илирском” језику о цијелој Албанији, хтио је да у њему објави као прилог и те Владичине примједбе о Црној Гори: »Der Onkel des Wladika von Montenegro überbrachte mir mehrere vom Bischoffe selbst geschriebene Notizen über Montenegro, um die ich ihn durch selben ersuchte als Beitrag zu einem Privat Werke über ganz Albanien, (:zwar illyrisch):«.

Да ли је Карачај објавио то своје „приватно дјело о цијелој Албанији” заједно с Владичиним примједбама о Црној Гори или није, досад нијесмо могли утврдити.

Владика је једном разговарао с књижевником Франческом Караром; том приликом је обасипао похвалама енглеску темељитост и тачно посматрање, а оштро осуђивао њемачку и француску површност и лакоумност: „Енглези који долазе к нама”, тако вели Владика, „пажљиво посматрају и студирају сваку ствар, све узимају у обзир, и, ако их ко не превари, тачно описују. Французи гледају на брзу руку, већином виде јасно, а често понешто и преvide, али много поетизирају. Већина Њемаца је, напротив, задовољна кад може да састави неко дјело, ма какво било, па шта више иако је преписано од других; а пошто о Владици и о његовој земљи треба рећи нешто што други још нијесу рекли, узимају за готов новац сваку басну и сваку духовиту измишљотину” (Giacomo Chiudina, Storia del Montenegro (Cernagora) da' tempi antichi fino a' nostri, Split, 1882, стр. 98).

Незадовољан погрешним судовима њемачких, француских и италијанских путописаца о Црној Гори и Црногорцима, Владика је, као писац „Шћепана Малог” ради кога је ишао у Венецију и недјељама прелиставао историјску грађу по млетачким архивима, могао писати „Историју Црне Горе” на француском језику, која је била, као што лијепо примјећује Љуба Ненадовић у својим „Писмима из Италије”, „удешена за странце, који нас не познају”, и за том Владичином „Историјом” треба и даље трагати.

Важно је овдје напоменути да је Владика 1850 г., на молбу Нијемца Ј. Ф. Најгебаура, издиктирао своме секретару Д. Милаковићу на српскохрватском језику сумаран преглед битака које су Црногорци од 1712 па навамо водили против Турака и који ми овдје као Владиchino дјело у преводу саопштавамо:

„Владика је био љубазан, па је за писца (ове књиге) издиктирао своје секретару преглед битака које су се збиле између Црногораца и Турака од владике Данила, од године 1712. Исти секретар је превео тај преглед:

1. Битка са серашћером Ахмет-пашом у мјесецу Јуну 1712.

Серашћер Ахмет-паша имао је 60.000 војника. Црногорци су ову војску напали из засједе са једним врло незнатним бројем људи, растрјерали су је и уништили су скоро њену трећину.

2. Битка са Думан пашом (везиром Ђуприлићем) око конца маја 1714.

Лукавство турско и неслога црногорска дали су повод Ђуприлићу те је продро са 120.000 војника у Црну Гору; он је извршио велика свирепа дјела, разорио је манастир и цркву на Цетињу; преко 600 побјеглих Црногораца разнога доба старости и разнога спола, који су се били склонили у Боку Которску, Млечићи су предали овоме паши, које је он дјелимично побио, а дјелимично у ропство послао.

3. Битка против паше Ченгића и бега Љубовића; 25 марта 1716.

Број турске војске не може се тачно саопштити. Са свих страна се ударило на Турке. Два паше и 77 Турака вишег положаја пали су као заробљеници у црногорске руке. За успомену на ову битку владика Данило је саградио на Цетињу цркву Богородици.

4. Битка против Ченгић Бећир паше 1727.

И с њим је била јака хорда, али су је Црногорци напали са свих страна; паша је одатле побјегао срећно на своје коњу.

5. Битка против Топал Осман паше 1732.

И овога су пашу Црногорци потукли; прича се да је у овоме боју и нећак Султанов изгубио живот.

6. Битка против Аверди паше Махмут-Беговића.

Овај је имао под својим заповједништвом осам паша; он је био потучен и морао се повући.

7. Битка против босанскога Ђехај паше 1750.

Овај је имао хорду од 30.000 људи; њега су Црногорци потукли, а паша је приликом повлачења умро од ране задобивене ватреним оружјем.

8. Битка против Беглер бега румелијског Валиса, 27 октобра 1767.

С њим је био везир из Босне и из Скадра са 120.000 војника. Пет недјеља су биле борбе свих могућих врста; најзад су Црногорци 27 октобра, још прије зоре, заузели на јуриш турски логор; било је велико крвопролиће, и Турци су се почели повлачити још истога дана прије подне са великим губитком у људству и у ратном материјалу.

За овај ратни поход на Црну Гору дао је повод Шћепан Мали (Stephan der Kleine), који се био прогласио за рускога цара Петра III, чији је живот приказао Владика у једној историјској позоришној драми која ће сад да изађе из штампе.

9. Битка против скадарског везира Махмут паше Бушатлије, 11 јуни 1796.

Овај паша, који се мало бринуо за Порту и који је шта више био сасвим уништио војску коју је Султан два пута против њега слао, пошао је на Црну Гору са 30.000 војника; Црногорци су га потукли и то незнатан број; он је сам био рањен, и пошто је рану излечио, пошао је поново против Црне Горе.

10. Битка 22 септембра 1796.

Он се упутио на челу 40.000 људи против Црне Горе и продро је два сата хода у земљу; оvdје су на њ навалили Црногорци са свих страна, растјерали су хорду у свим правцима, опколили су пашу са свом тевабијом и осталим нижим заповједницима од којих ниједан није могао да спаси свој живот. — Више од трећине ове хорде било је уништено; и балсамирана глава овога страшнога црногорскога непријатеља могла се још прије осам година видјети на Цетињу. Махмут паша био је велики јунак онога времена, и од њега је Порта дрхта-ла више него од Али паше египатског.

Од тога времена Порта није слала више од 10-15000 људи, а понекад 5-6000 војника, који су се послје неколико часова борбе, са већим или мањим губитком, опет натраг враћали.

Такве посјете морали су Црногорци примати скоро сваке године по једанпут, а често и по два и три пута.

Са сигурношћу се иначе може рећи да у току 138 година никада није трајало покатакд учињено примирје с Херцеговином или с Албанијом једну пуну годину дана.

На овај начин се Црна Гора, с највећом непоколебљивошћу отргла од Порте, стално је пролијевала крв и ни од кога није добијала помоћ. Првих шест битака одиграле су се за вријеме владике Данила.

7. и 8. битка догодиле су се за вријеме Саве и за вријеме Василија.

9. и 10. за вријеме Петра I, а владика Петар II Петровић Његош, који је сада на власти, предводио је лично своје храбре Црногорце у многим посљедњим сукобима".¹⁾

Човјек би се могао оvdје запитати да ово нијесу изводи из Владичине „Историје о Црној Гори“ коју је он могао са Цетиња понијети у Италију и тамо неком одличном познаваоцу француског језика диктирати.

Д-р Јевто М. Миловић

¹⁾ J. F. Neugebauer, Die Süd-Slaven und deren Länder, Leipzig, 1851, стр. 76—78; преба с овим Владичиним примједбама упоредити његово „Примјечаније“ (Цјелокупна дјела Петра II Петровића Његоша, у редакцији д-р Данила Вушовића, II издање, Београд, 1936, стр. 618—621) и „Кратку историју Црне Горе“ (Грлица, календар црногорски за годину 1836, у Црној Гори, стр. 41—78).